

КОНФЛІКТ ШЕСТИ ДСЯТИЛІТЬ ЕВОЛЮЦІЯ БЛИЗЬКОСХІДНОГО КОНФЛІКТУ У СВІТЛІ ЙОГО ВПЛИВУ НА СИСТЕМУ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Шістдесят років тому, в лютому-липні 1949 року, Ізраїль уклав перемир'я з Єгиптом, Йорданією та Сирією. Так закінчилася перша арабо-ізраїльська війна. Однак це перемир'я не поклало край близькосхідному конфлікту. Сутність і перебіг цього конфлікту відтворює практично всі найважливіші суперечності як Ялтинсько-потсдамської біполярної системи міжнародних відносин, так і сучасної постбіполярної системи.

Водночас витоки конфлікту слід шукати ще раніше, зокрема, в межах Віденської міжнародної системи XIX століття, а можливо, й до неї.

Ідея створення Держави Ізраїль, як і саме єврейське питання, має давню історію. Феномен єврейства полягає в тому, що народ із давньою культурою та звичаями, специфічною вірою і високим рівнем самоідентифікації протягом тривалого часу існував за умов втрати не тільки державності, а й власної території, оскільки в I ст. н. е. його було вигнано з території Палестини римською владою. Євреї спромоглися не піддатись асиміляції в умовах соціально-політичного та культурного домінування інших релігійних систем чи національно-державних утворень і не втратили самоідентифікації. Протягом століть не раз робилися спроби організувати їхнє повернення на землю предків із використанням релігійно-містичної мотивації, опори на пророцтва, але всі вони були марні.

Ідея створення єврейської держави отримує концептуалізацію в межах Вестфальської державоцентристської парадигми, в якій за ґрунтовну форму політичної організації суспільства править «держава-нація», а домінантним принципом міжнародних відносин стають засади національного суверенітету.

Ще в умовах кризи Віденської системи міжнародних відносин з 80-х років XIX століття переселення євреїв у Палестину набуває систематичного та організованого характеру, що було пов'язано з поширенням ідеології і політичного сїонізму, і антисемітизму. Хоча сам термін «антисемітизм», що поширився з 70-х років XIX століття, від самого початку було вжито неправильно, оскільки мовою тодішньої расової теорії «семітами» називали широке коло неєвропейських етнічних груп, зокрема арабів і євреїв. Антисемітизм відрізняється від більшості форм расизму, оскільки наголошує не на «нижчості» євреїв, а на притаманній їм ворожості до інтересів неєвреїв, приписуючи їм не тільки таку характеристику, як «біологічне виродження», а й прагнення загарбання всього світу.

У 1882 році побачила світ праця одного з ідеологів політичного сїонізму російського єврея Л. Пінскера «Самоемансипація», а в 1896-му - відоміша праця австро-угорського єврея Теодора Герцля «Єврейська держава», в якій була сформульована ідея створення

єврейської держави - місця, де євреї зможуть позбутись антисемітизму. Роком пізніше, 1897-го, відбувається I Світовий сіоністський конгрес у Базелі і розпочинаються, з одного боку, переговори керівництва Всесвітньої сіоністської організації з Османською імперією, до складу якої на той час входила Палестина, щодо переселення євреїв, а з другого - їхнє стихійне переселення на територію Палестини. Цьому сприяла і так звана «Декларація Бальфура» - документ, направлений міністром закордонних справ Великої Британії А. Б. Бальфуrom лорду Ротшильду для передачі в Сіоністську федерацію й оприлюднений у листопаді 1917 року. У ньому зазначалося, що уряд підтримує створення національного осередку для єврейського народу в Палестині за умови, що це не порушить прав інших громад.

У роки Першої світової війни Палестина була окупована Великою Британією, яка в 1922 році отримала мандат на управління цією територією. Підтримка єврейської еміграції з боку країни-мандатарія призвела до збільшення єврейської частини населення Палестини з 9% в 1917 році до 28% у 1937-му і, зрештою, до арабо-єврейського протистояння.

У період кризи Версальського порядку (1933-1939 рр.) лідери сіоністського руху вимушено співпрацювали з німецьким фашизмом, який обіцяв створити умови для переселення євреїв до Палестини, одночасно перетворивши антисемітизм на державну політику і практичний шлях розв'язання єврейського питання, наслідком чого стало знищення майже шести мільйонів євреїв.

Нова можливість розбудови самостійної держави виникла в повоєнні роки на хвилі переділу світу та формування нового міжнародного порядку. Підтримка цієї ідеї світовим співтовариством зміцніла з огляду на жахливе винищення євреїв під час Другої світової війни - так званий холокост. Але Палестина на той час аж ніяк не була не заселена: там жив арабський народ, палестинці. Постало питання легітимності національних претензій на територію, яку євреї втратили ще за часів Римської імперії. Воно ускладнювалося науковими розвідками арабських авторів, які робили спроби довести, що переважна більшість європейських євреїв походить не від первинних жителів Палестини.

До листопада 1945 року обстановка в Палестині різко загострилася, посилилося англо-єврейське й арабо-єврейське протистояння. Спроби Великої Британії знайти компромісне розв'язання проблеми також не мали успіху, і тоді вона у квітні 1947 року винесла палестинську проблему на обговорення ООН, розраховуючи використати механізм головування ООН на свою користь і продовжити мандат на Палестину.

З квітня 1947 року по травень 1948-го палестинську проблему багато разів обговорювали на сесіях Генеральної Асамблеї ООН і засіданнях Ради Безпеки ООН. 29 листопада 1949 року було прийнято резолюцію 181/П, за яку проголосували 33 країни, зокрема й СРСР та США, проти - 13 (усі арабські країни, Афганістан, Туреччина, Пакистан, Індія, Куба та Греція), 10 утрималися (зокрема й Велика Британія). Відповідно до резолюції 181/П на колишній підмандатній території Палестини мало бути створено дві держави - єврейську (площа 14,1 тис. кв. км - 56% території Палестини, населення 1 008 800 осіб) і арабську (площа 11,1 тис. кв. км - 41% території Палестини, населення 758 520 осіб). Як міжнародну зону виокремлювали місто Єрусалим із його околицями (1% території Палестини, населення 205 230 осіб). Згідно з цією ж резолюцією було скасовано англійський мандат на Палестину.

Отже, в арабському регіоні мала постати єврейська держава. Амбіції нової держави невпинно штовхали її до відкритого протистояння з арабським світом. Лише цих чинників було досить для виникнення конфлікту, але до них додалися ще й незважені, а часто й відкрито ворожі кроки арабських країн та ігнорування обома сторонами конфлікту інтер-

есів арабського населення Палестини, втручання зовнішньорегіональних держав. Усе це в сукупності й породило близькосхідний конфлікт.

Утворення на території Палестини двох держав - Ізраїлю та Палестини - задовольняло зовнішньополітичні інтереси і США, і СРСР. СРСР прагнув закріпитися у багатому на нафту регіоні і «плацдармом» для цього мав стати Ізраїль. Приблизно таку саму мету ставили перед собою США. Головною перешкодою в реалізації радянської й американської близькосхідної політики було домінування в цьому регіоні Великої Британії, що й зумовило збіг позицій США та СРСР. А Велика Британія, прагнучи зберегти свої позиції на Близькому Сході, пропонувала створити одну єврейсько-арабську державу з особливим внутрішнім устроєм.

Але між двома сесіями ГА ООН Сполучені Штати кардинально змінили свою позицію. Проаналізувавши загальносвітову кон'юнктуру, у Вашингтоні дійшли висновку, що посилення впливу СРСР на Близькому Сході може мати вкрай небажані для США наслідки, про що яскраво свідчила ситуація в Східній Європі. Крім того, США сподівалися на певні поступки з боку Великої Британії, тож у Вашингтоні визнали за необхідне взяти курс на політичний та військово-стратегічний союз з арабським світом, а не державою євреїв у Палестині, яка ще не існувала.

Це й спричинило відмову США від підтримки рішення другої сесії ГА ООН про створення двох незалежних держав на території Палестини. Цього разу США рішуче обстоювали ідею створення єдиної єврейсько-арабської держави. Приклад Сполучених Штатів у цьому наслідували інші держави, й, зокрема, звичайно, країни Латинської Америки.

У такий спосіб утворився англо-американський блок, що становив не менш як 80% складу всіх делегацій. Це означало, що ідею створення в Палестині незалежної єврейської держави поховано. Але багато в чому завдяки рішучим і кмітливим діям голови української делегації Василя Тарасенка позачергова сесія Генеральної Асамблеї у Нью-Йорку ухвалила де-юре рішення попередньої, другої сесії Генеральної Асамблеї ООН 1947 року про створення на території Палестини єврейської держави. Єдиною можливістю зберегти чинність цього рішення було недопущення голосування на позачерговій сесії англійського проекту резолюції до 18-ї години 14 травня 1948 року, як того вимагав регламент сесії. Тому цією можливістю скористався Тарасенко, якому вдалося зірвати голосування сесії з англійського проекту.

Тієї самої ночі в Тель-Авіві було проголошено конституювання незалежної Держави Ізраїль і створено її перший тимчасовий уряд на чолі з Бен-Гуріоном. Цю державу одразу визнали США й СРСР. Велика Британія вирішила не перешкоджати розв'язанню арабо-єврейського конфлікту і заявила, що з 15 травня 1948 року (із дня проголошення Держави Ізраїль) вона припиняє чинність свого мандата на Палестину.

Розпочалася розбудова нової держави. В «Законі про повернення» було визнано право всіх євреїв жити в її кордонах. Відтоді термін «сіонізм» став означати підтримку існування Держави Ізраїль.

Перша війна. Біженці та зони

Тим часом на територію Палестини вдерлися регулярні війська Єгипту, Сирії, Лівану та Йорданії, уряди яких разом із керівництвом Саудівської Аравії та Ємену оголосили Ізраїлю війну. Розпочалася перша арабо-ізраїльська війна.

Війна в Палестині з перервами тривала до весни 1949 року. Арабську єдність підірвали гострі суперечності. Однак, незважаючи на розкол арабських сил і якісну перевагу армії Ізраїлю, на початковому етапі воєнні дії у Палестині розвивалися на користь араб-

ських країн. Арабський легіон завоював центральну частину Палестини, зокрема й стару частину Єрусалима.

Ізраїль спирався на підтримку світового співтовариства, яке надало йому військову допомогу, в тому числі Сполучені Штати й СРСР. З трибуни ООН радянський, а також український представники вимагали виведення арабських військ із території Ізраїлю. Значну допомогу країні надали Чехословаччина, Угорщина, Польща, Румунія, Болгарія й інші держави.

Війна завершилася в лютому-липні 1949 року укладенням угод про перемир'я між Ізраїлем та Єгиптом (24 лютого), Йорданією (3 квітня), Сирією (20 липня). Вони мали тимчасовий характер і остаточно не врегулювали територіальних питань. Переговори відбувалися на грецькому острові Родос за посередництва представників ООН. Делегати арабських країн спілкувалися з ізраїльською делегацією лише через представників Організації Об'єднаних Націй, наголошуючи у такий спосіб на своєму невизнанні законності існування Держави Ізраїль. Було встановлено тимчасові кордони, по обидва боки яких створено демілітаризовані зони. Контроль за додержанням перемир'я мала здійснювати спеціальна комісія ООН.

Західний берег річки Йордан і східна частина Єрусалиму були анексовані Йорданією, сектор Газа відійшов під контроль Єгипту. Унаслідок арабо-ізраїльської війни 1948-1949 років понад 900 тис. палестинців стали біженцями. Усі спроби посередницької комісії ООН добитися хоча б часткової репатріації біженців, що відповідало рішенням ГА ООН, не мали успіху.

Отже, головним наслідком першої арабо-ізраїльської війни стало виникнення близькосхідного конфлікту, проблема врегулювання якого мала кілька взаємопов'язаних аспектів.

Перший аспект - національний, або палестинський, стосувався питання національного самовизначення палестинського народу, що охоплювало проблеми утворення арабо-палестинської держави; статус міста Єрусалим; повернення палестинських біженців; створення єврейських поселень на палестинських територіях.

Другий аспект - регіональний. Близькосхідний конфлікт на регіональному рівні - це конфлікт між Ізраїлем і арабськими країнами. Він поділяється на блоки, кожен із яких будується на базі взаємин Ізраїлю і тієї чи іншої арабської сторони, перш за все ПНА, Єгипту, Сирії, Йорданії, Лівану. Конфліктність цих взаємин була головним гальмівним елементом мирних трансформацій у регіоні.

Третій - міжнародний аспект. У близькосхідний конфлікт із самого початку були втягнуті треті країни, насамперед наддержави, що справляло негативний, певною мірою каталізаційний вплив на його розвиток.

Конфлікт між Ізраїлем та арабськими країнами, який не раз призводив до арабо-ізраїльських воєн (1948-1949, 1956, 1967, 1973 роки), є класичним прикладом регіонального конфлікту, характерного для періоду «холодної війни». Протистояння Ізраїлю й палестинців - це конфлікт сучасного типу, в якому міжетнічні суперечності визначають динаміку конфліктних взаємовідносин.

Друга війна. Провал троїстої агресії

Друга арабо-ізраїльська війна 1956 року (Синайсько-Суецька війна, Суецька криза) була пов'язана з подіями липня 1952 року, коли патріотично налаштовані єгипетські офіцери повалили режим короля Фарука і проголосили створення республіки. У зовнішній політиці нове керівництво взяло курс на нейтралітет і неучасть у військових блоках, намагаючись балансувати між двома наддержавами, запобігаючи зміцненню в Єгипті позицій США або СРСР. Каїр убачав у нерозв'язаності проблеми близькосхідного

врегулювання можливий чинник підвищення своєї ролі в арабському світі, тому велику увагу почав приділяти зміцненню єгипетського військового потенціалу. У вересні 1955 року були підписані угоди щодо поставок зброї з СРСР, Чехословаччини та Польщі, які викликали негативну реакцію Великої Британії і США, а також відмову останніх від фінансування будівництва Асуанської греблі. У відповідь Г. А. Насер оголосив про націоналізацію «Компанії Суецького каналу», що викликало бурхливу реакцію з боку власників акцій.

Згідно з прийнятим у липні 1956 року рішенням Велика Британія й Франція розгорнули підготовку до інтервенції. У ніч на 30 жовтня 1956 року ізраїльські збройні сили під приводом боротьби з палестинськими партизанами завдали раптового удару по Єгипту. 30 жовтня Велика Британія й Франція висунули ультиматум Єгипту й Ізраїлю, в якому вимагали відведення військ на 16-й кілометр від Суецького каналу. Єгипет відхилив ультиматум. 31 жовтня англо-французькі війська розпочали воєнні дії.

2 листопада 1956 року на надзвичайній сесії ГА ООН 64 країни проголосували за припинення вогню, проти висловилися 5 (Франція, Велика Британія, Ізраїль, Нова Зеландія й Австралія). Тому Велика Британія й Франція продовжували розгортати бойові дії, а 5 листопада розпочали окупацію зони Суецького каналу, висадивши десант у районі Порт-Саїда.

Того самого дня радянський уряд звернувся до Англії, Франції й Ізраїлю з ультимативною вимогою про негайне припинення воєнних дій і попередив про небезпечні наслідки, які може потягнути за собою продовження інтервенції. У посланні до англійського прем'єр-міністра було вказано на можливість застосування сучасної, особливо ракетної зброї, зокрема, зазначено, що «війна в Єгипті може перекинутися на інші країни й перерости у третю світову війну», тому Радянський Союз сповнений рішучості «з допомогою застосування сили завдати нищівного удару агресорам і відновити мир на Близькому Сході». У ноті, адресованій Ізраїлю, порушувалося питання, що стосувалося й самого існування цієї держави, 6 листопада президент США Дуайт Ейзенхауер також виступив із вимогою про припинення бойових дій. Через 22 години після вручення послань воєнні дії було припинено.

Провал троїстої агресії мав велике міжнародне значення. Різко зріс авторитет Єгипту та його президента Гамалія Абделя Насера, який став визнаним лідером арабського світу. Ослабли позиції Великої Британії й Франції на Близькому Сході. Відтоді цей регіон стає ареною суперництва двох наддержав - США та Радянського Союзу.

Третя «шестиденна війна». Конфронтація Схід-Захід

Наприкінці 1960-х років конфронтація по лінії Схід-Захід після порівняно стабілізації у Європі перекинулася на Близький Схід. СРСР посилює політичну й військову підтримку радикальних, «антиімперіалістичних» режимів в арабських країнах. США зробили ставку на Ізраїль і так звані помірковані арабські режими.

Ізраїль проголосив мету створення «Великого Ізраїлю» («Ерец Ізраель»), до якого мав долучити території низки арабських країн, тому отримував сучасну зброю з Великої Британії, Франції та ФРН, а з 1962 року і зі США, і створював власну військову промисловість. На противагу цьому, арабські країни зайняли непримиренну позицію щодо самого факту існування Ізраїлю й висунули гасло: «Скинути Ізраїль у море».

Але Шестиденна війна на Близькому Сході в червні 1967 року - третя арабо-ізраїльська війна - завершилася серйозною воєнною поразкою арабських країн. Ізраїль захопив Західний берег річки Йордан, сектор Газа, а також Синайський півострів (Єгипет) та Голанські висоти (Сирія). Унаслідок цієї війни кількість палестинських біженців зросла ще на 400 тис. осіб (до початку війни 1967 року - 1344 тис.).

22 листопада 1967 року Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію № 242, що визначила принципи політичного врегулювання близькосхідного конфлікту: виведення ізраїльських військ з усіх окупованих територій; припинення стану війни між арабськими країнами та Ізраїлем; забезпечення свободи судноплавства міжнародними водними шляхами; досягнення справедливого врегулювання проблеми біженців; забезпечення територіальної недоторканності та політичної незалежності кожної держави в цьому регіоні.

Четверта війна. Центри сили та мирний процес

6 жовтня 1973 року збройні сили Єгипту та Сирії атакували позиції Ізраїлю: розпочалася четверта арабо-ізраїльська війна (Жовтнева війна, Війна «Йом Кіппур», Війна Рамадану). Разом із ними у воєнних діях брали участь спеціалізовані підрозділи Іраку, Марокко, Саудівської Аравії, Алжиру, Кувейту, Тунісу, Судану та Йорданії. За американської підтримки Ізраїль зупинив раптовий напад і перейшов у контрнаступ. 22 жовтня 1973 року РБ ООН ухвалила резолюцію № 338, що передбачала припинення воєнних дій і виконання резолюції № 242.

21 грудня 1973 року в Женеві розпочала роботу мирна конференція з Близького Сходу за участі Єгипту, Йорданії, Ізраїлю, США та СРСР. Восени 1974 року робота конференції була фактично припинена внаслідок непримиренних суперечностей між Ізраїлем і арабськими країнами та втручання великих держав Близького Сходу.

У результаті «човникової дипломатії» США (серія візитів державного секретаря Генрі Кіссінджера до Ізраїлю й арабських країн) 4 вересня 1975 року Єгипет та Ізраїль підписали Синайську угоду. Єгипет зобов'язався не вдаватися до воєнних дій проти Ізраїлю і відкрити Суецький канал, Ізраїль повернув Єгипту частину його території. Склалися передумови для сепаратного розв'язання Єгиптом проблеми близькосхідного врегулювання.

Наприкінці 1970-х років дедалі зрозумілішою ставала неможливість для арабських країн керуватися прийнятою на озброєння ще 1967 року на нараді в верхах ЛАД у Хартумі (Судан) політикою «трьох «ні» - «ні» миру з Ізраїлем, «ні» переговорам з Ізраїлем, «ні» визнанню Ізраїлю. Водночас внутрішні та зовнішні чинники спонукали й Ізраїль шукати шляхи мирного врегулювання. Першим на шлях мирного зближення стає Єгипет: підписання Кемп-Девідських угод (вересень 1978 р.) та мирного договору між Єгиптом й Ізраїлем (березень 1979 р.) фактично стає початком процесу врегулювання близькосхідного конфлікту, що в історичній перспективі виявилось найбільш результативним і конструктивним шляхом вирішення арабо-ізраїльських суперечностей, яким у 90-ті роки ХХ століття пішли Організація визволення Палестини (ОВП) та Йорданія.

Унаслідок тимчасової ізоляції Єгипту в арабському світі відбувається трансформація структури арабської субрегіональної системи в дифузну, що мало негативні наслідки для міжарабських відносин, зокрема посилення відцентрових тенденцій в арабській субрегіональній системі. Утворилося декілька приблизно співставних за військово-економічною характеристикою держав - потенційних «центрів сили» (Саудівська Аравія, Ірак, Сирія, Лівія, Алжир, Марокко). Між ними розпочалася боротьба за лідерство, в якій кожна зі сторін активно використовувала палестинську проблему, прагнучи виступити ініціатором її врегулювання.

Дезінтеграція арабського світу дала змогу Ізраїлю здійснити на свою користь заходи, спрямовані на зміну регіонального балансу сил. У 1978 і 1982 роках він здійснює вторгнення до Лівану; в 1980 році анексує Східний Єрусалим; у 1981 - бомбардує іракський центр ядерних досліджень; в 1982 - здійснює агресію проти Лівану, в результаті якої фактично було ліквідовано головну базу сил палестинського руху опору, що розміщувався на ліванській території; в 1985 - завдає бомбового удару по штаб-квартирі ОВП у Тунісі.

Військовий і політичний тиск Ізраїлю змусив арабів активізувати зусилля з пошуку мирних шляхів урегулювання палестинської проблеми. На нараді глав держав і урядів арабських країн у травні 1989 року в Касабланці арабські країни погодилися з правом Ізраїлю на існування та безпеку. Арабські країни й ОВП починають усвідомлювати необхідність пошуків компромісних шляхів розблокування конфлікту.

На початку 1990-х років в умовах формування постбіполярної системи якісно нова політична ситуація склалася і на Близькому Сході. Криза у Перській затоці підштовхнула близькосхідний мирний процес: у жовтні-листопаді 1991 року в Мадриді розпочала роботу мирна конференція у справах Близького Сходу.

Після таємних переговорів у Норвегії 1993 року між представниками Ізраїлю й Організації визволення Палестини було досягнуто низки домовленостей. 10 вересня 1993 року ізраїльський прем'єр-міністр Іцхак Рабин отримав від Ясіра Арафата листа, в якому ОВП визнавала право Ізраїлю на існування і відмовлялася від терору та насилля. У заяві І. Рабина ОВП було визнано повноважним представником палестинського народу. 13 вересня 1993 року на зустрічі Арафата та Рабина у Вашингтоні уклали Декларацію принципів організації тимчасового палестинського самоврядування між Ізраїлем та ОВП - угоду про проміжний режим самоврядування у секторі Газа й районі міста Єрихон. Декларація визначала п'ятирічний термін переходу до обмеженої палестинської автономії. Втілення Декларації відбувалося в декілька стадій.

4 травня 1994 року в Каїрі голова виконкому ОВП Ясір Арафат та прем'єр-міністр Ізраїлю Іцхак Рабин у присутності керівників зовнішньополітичних відомств США і Росії підписали угоду про обмежену палестинську автономію, відому під назвою «Газа-Єрихон - спочатку». Вона забезпечила палестинцям можливість здійснення їхньої національної влади на власній території.

У 1993-1994 роках відбувся процес нормалізації відносин між Ізраїлем і Йорданією, що завершився підписанням 26 жовтня 1994 року мирного договору у місті Акаба. Активізувалися неофіційні контакти Ізраїлю з Марокко, Тунісом, монархіями Перської затоки. Тепер наголос в оформленні міждержавних відносин змістився на питання безпеки й економічного співробітництва.

11 серпня 1995 року в місті Таба (Єгипет) було парафоровано, а 28 вересня 1995-го у Вашингтоні підписано тимчасову угоду між Ізраїлем та ОВП. Вона передбачала розширення кордонів палестинського самоврядування на Західному березі річки Йордан та обрання Палестинської Ради із законодавчими й виконавчими функціями. Мирному процесу на Близькому Сході чинили протидію екстремістські елементи з боку й Ізраїлю, і арабських країн.

17 січня 1997 року на зустрічі голови Палестинської автономії Арафата та прем'єр-міністра Ізраїлю Біньяміна Нетаньяху було укладено Протокол про виведення ізраїльських військ із Хеврона. Сторони погодилися співпрацювати у сфері боротьби з тероризмом і розпочати переговори щодо остаточного статусу палестинських територій.

23 жовтня 1998 року було підписано угоду Вай-Плантейшн, або Вай-Ріверську угоду (меморандум), що забезпечила суверенітет Палестинської автономії над 18% окупованих територій. Невиконання цієї угоди ізраїльською стороною призвело до значного погіршення ізраїльсько-палестинських відносин.

Після переговорів між Арафатом та Бараком у вересні 1999 року підписано угоду Шарм ель-Шейх щодо виконання угоди Вай-Плантейшн. Вона містила зобов'язання ізраїльтян і палестинців укласти до 13 лютого 2000 року рамкову угоду про постійний статус Єрусалима, біженців, поселення, кордони та водні ресурси з тим, щоб до вересня 2000 року підписати повномасштабний мирний договір.

У жовтні 1999 року було укладено угоду про звільнення палестинських в'язнів і відкриття північного безпечного переходу із сектору Газа до Західного берега річки Йордан. Тривали важкі переговори між ізраїльськими та палестинськими представниками з питань кордонів, прав біженців на повернення та контролю над Єрусалимом. Керівництво обох сторін було послаблене внутрішніми суперечностями та невдоволенням населення.

У березні 2000 року відбулася таємна зустріч у Єрусалимі Ехуда Барака та Ясіра Арафата, яка уможливила укладення нової угоди, було встановлено нові терміни передислокації. Наприкінці березня у США відбулися таємні переговори стосовно рамкової угоди про постійний статус Палестинської автономії.

Криза й насильство

У травні 2000 року спостерігалися найбільші з 1996 року спалахи насильства під час святкування 52-ї річниці заснування держави Ізраїль.

Після відвідин 28 вересня 2000 року ізраїльським лідером Аріелем Шароном, який у лютому 2001-го обійняв посаду прем'єр-міністра, єрусалимської святині на Храмовій горі сутички переросли в протистояння на території Західного берегу річки Йордан і сектору Газа. їх назвали «інтифадою «Аль-Акса» за назвою мечеті «Аль-Акса», або «Куполом Скелі».

Започаткований мирний процес було майже зруйновано, насильство тривало навіть попри посередництво кількох регіональних і світових лідерів.

Представники США, Європейського Союзу, Російської Федерації та ООН розробили план врегулювання близькосхідного конфлікту - «Дорожню карту просування до постійного врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту» відповідно до принципу існування двох держав на підставі оцінки виконання сторонами своїх зобов'язань і досягнення визначених цілей з чіткими етапами, тимчасовим графіком і критеріями в політичній, економічній та гуманітарній сферах, у галузі інституційного будівництва. Його представили уряду Ізраїлю та Палестинській національній адміністрації 30 квітня 2003 року. Головна мета плану - остаточне та всеохопне врегулювання Палестино-ізраїльського конфлікту до 2005 року. Але вже тоді значна частина дослідників розцінила цей план як нездійснений.

Напад бойовиків «Хезболла» 12 липня 2006 року на ізраїльських військовослужбовців, захоплення полонених у поєднанні з ракетними обстрілами півночі Ізраїлю призвели до масованих ізраїльських авіаційних та артилерійських ударів по ліванській території, повітряної й морської блокади Лівану. Воєнні дії тривали до прийняття РБ ООН резолюції про припинення вогню № 1701. Після приходу до влади на палестинських територіях представників ХАМАСу протистояння загострюється ще більше. У відповідь на новий виток терору й ракетні обстріли Ізраїль наприкінці 2008 року розпочинає військові дії у секторі Газа.

Тому всеосяжне врегулювання близькосхідного конфлікту залишається питанням майбутнього, але процес арабо-ізраїльського врегулювання вже поставив систему регіональних міжнародних відносин перед потребою кардинальних змін, що призвели до реструктуризації регіональних відносин на Близькому Сході, виникнення нового співвідношення сил та формування нових взаємозв'язків між державами регіону.

Реальністю стала Палестинська автономія, що передбачає в перспективі створення палестинської держави. Нормалізовані відносини Ізраїлю з Єгиптом та Йорданією.

З розпадом біполярної моделі міжнародних відносин значно змінюється геополітична ситуація на Близькому Сході: тут розпочалася активна зміна архітектури міжнародних відносин, яка сьогодні входить у свою кульмінаційну фазу. Близькосхідний конфлікт як невід'ємна складова цих процесів призвів до появи нових регіональних загроз, головною з

яких нині вважають міжнародний тероризм. Це явище є наслідком, зокрема, й політики зовнішньорегіональних гравців (США, РФ, європейські країни), які заважають об'єктивному розвитку міжнародних відносин у регіоні та примусово змінюють баланс сил на свою користь. Кожен із них, однак, має підтримку відповідних внутішньорегіональних політичних сил. Аналіз цих зв'язків дає можливість визначити як перспективи майбутнього розвитку регіону, так і подальшу динаміку розвитку близькосхідного конфлікту і в такий спосіб зорієнтувати власне українську політику. У складній мережі взаємодій і переплетінь глобальних та регіональних інтересів значну роль відіграють місцеві суб'єкти, які ведуть між собою регіональну гру за лідерство, прагнучи вийти на світову арену і посісти одне з центральних місць в азійській геополітиці загалом (Іран, Туреччина, Саудівська Аравія, Ізраїль тощо).

Американська політика в регіоні традиційно спирається на схему стратегічного партнерства США й Ізраїлю, а також на тісні стосунки з Туреччиною та деякими арабськими країнами (Саудівською Аравією, Йорданією, Єгиптом). Хоча банкрутство політики США на Близькому Сході стає очевидним. Найвірогідніше, нова американська адміністрація, яка прийшла до влади 2008 року, повернеться до «човникової дипломатії» і відмовиться від застосування сили, адже сьогодні зовнішня політика США стає різноплановішою, спрямованою на співробітництво з дружніми урядами країн ісламу, можливе долучення до процесу врегулювання не тільки ЄС, який тривалий час був найбільшим з офіційних фінансових донорів у регіоні, а й Росії.

Проте аналіз останніх подій не дає підстав очікувати на повномасштабне мирне врегулювання і найближчими роками, і в середньостроковій перспективі. Політичне обличчя регіону багато в чому визначатиметься саме арабо-ізраїльським протистоянням.